

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

УДК 343.131

УДОВЕНКО ЖАННА ВОЛОДИМИРІВНА

**ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ
НА НЕВТРУЧАННЯ В ЇЇ ОСОБИСТЕ І СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор

Галаган Володимир Іванович,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

завідувач кафедри кримінального та кримінального процесуального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

Цимбал Петро Васильович,

завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики

Університету Державної фіскальної служби України

доктор юридичних наук, професор

Лук'янчиков Євген Дмитрович, професор кафедри інформаційного права та права

інтелектуальної власності Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

доктор юридичних наук, доцент

Бобечко Назар Ростиславович, професор кафедри кримінального процесу

і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка

Захист відбудеться «29» вересня 2021 року о «10.00» годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 Львівського національного університету
імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових стрільців, 14

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського національного
університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

Автореферат розісланий «18» серпня 2021 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Невтручання в особисте і сімейне життя особи є одним з основних міжнародних та конституційних прав, що відображає право кожного мати власний світ сімейних, інтимних, ділових та інших інтересів, які не підлягають контролю з боку держави, суспільства, окремих громадян.

Проблема забезпечення невторгання в особисте і сімейне життя особи в Україні ніколи не була серед пріоритетних, що красномовно засвідчують дані статистики. Питома вага осіб, засуджених за злочини проти конституційних прав і свобод людини, не перевищує 0,1 % питомої ваги загальної кількості засуджених, попри те, що Україна посідає третє місце за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у зв'язку з порушенням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція). На жаль, наразі державні інтереси залишаються пріоритетними, на противагу приватним інтересам учасників кримінального провадження, тож у реальному житті до створення справді правової держави, у якій права й свободи громадянина були б цілком дотримані та забезпечені, ще надто далеко. Водночас загальновизнаною є позиція, що ставлення до прав людини не є внутрішньою справою окремої держави. Міжнародна спільнота розробила низку документів, які містять положення про єдині стандарти відправлення правосуддя в кримінальних справах і насамперед у контексті забезпечення прав та свобод осіб, які беруть у ньому участь, зокрема права на невторгання в особисте і сімейне життя. Такі стандарти закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції, документах Наради з безпеки та співробітництва в Європі, різних міжнародних договорах з питань кримінального провадження.

У частині першій статті 32 Конституції України встановлено, що ніхто не може зазнавати вторгання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Проте в жодній державі це право не є абсолютним. Будь-яка, навіть найдемократичніша, правова система передбачає випадки, коли можливе обґрунтоване й обмежене законодавчими положеннями вторгання в цю сферу життєдіяльності людини.

Протидія кримінальним правопорушенням – одна зі сфер суспільного життя, де не можна уникнути обмеження прав особи, зокрема на невторгання в її особисте і сімейне життя. Під час кримінальної процесуальної діяльності постійно постає дилема, що є важливішим: примусити людину розкрити особисті і сімейні таємниці чи захистити її всупереч інтересам суспільства та держави. Саме тому в частині 2 статті 15 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України визначено, що ніхто не може збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК України. У частині 3 зазначеної процесуальної норми йдеться про те, що інформація про приватне життя особи, отримана відповідно до закону, не може бути використана інакше, як для виконання завдань кримінального провадження.

Проблемам гарантування засади невтручання в приватне життя присвячено належну увагу в Конституції України, КПК України, низці законів України, а також у міжнародних договорах з питань кримінального провадження, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і які, відповідно до статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України.

Вагомий внесок у дослідження окресленого кола питань зробили українські науковці: Ю. П. Аленін, І. В. Басиста, В. П. Бахін, Н. Р. Бобечко, Г. П. Власова, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, Л. В. Ємчук, О. В. Капліна, О. П. Кучинська, В. К. Лисиченко, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, С. М. Стахівський, В. О. Серьогін, О. В. Сосніна, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, О. В. Ходус, П. В. Цимбал, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та ін. Зазначену проблематику розглядали у своїх працях іноземні юристи: М. Адам, А. Бофрер, Л. Брендіс, Х. Буркхард, Н. М. Волошкіна, Ю. Зайферт, Я. Закшевська, О. У. Калабаєв, Ю. Г. Корухов, Д. Муржо, І. Л. Петрухін, Р. Б. Стандлер, С. Уоррен та ін.

Водночас у роботах цих авторів увагу спрямовано переважно на охорону прав і свобод громадянина загалом, їх поняття та завдання. Більшість цих напрацювань було виконано ще до прийняття КПК України 2012 року. Наразі процесуальні аспекти невтручання в особисте і сімейне життя з боку держави висвітлено фрагментарно, недостатньо повно й докладно. Зокрема, потребують розв'язання наявні проблеми гарантій забезпечення вказаних прав особи на досудовому розслідуванні та на судових стадіях кримінального провадження, що мають винятково важливе значення під час розроблення та впровадження ефективного механізму захисту конституційних прав громадян та їх відновлення. Саме ці обставини в сукупності визначили актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, і Плану дій з її реалізації на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р, та Плану заходів з її реалізації, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 693-р, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275.

Дисертація є складовою теми науково-дослідної роботи «Актуальні проблеми кримінального, кримінального процесуального права і криміналістики на сучасному етапі розвитку держави» кафедри кримінального та кримінального процесуального

права Національного університету «Києво-Могилянська академія» на 2019–2024 роки (номер державної реєстрації 0119U100650).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 31 січня 2012 року № 1), уточнено 25 червня 2013 року (протокол № 21).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є визначення комплексу теоретичних і практичних аспектів засади невтручання в особисте і сімейне життя в кримінальному провадженні України, узагальнення виявлених проблем, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо системи гарантій забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя під час усіх стадій кримінального провадження.

Для досягнення цієї мети необхідно було виконати такі *завдання*:

- проаналізувати історію становлення та розвитку права на невтручання в особисте і сімейне життя в правовій сфері;

- з’ясувати сутність права на невтручання в особисте і сімейне життя; виявити дискусійні питання щодо тлумачення змісту понять приватного, особистого і сімейного життя для усвідомленого та коректного їх використання;

- окреслити зміст і систему гарантій забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя;

- означити сутність конституційного принципу невтручання в особисте і сімейне життя з позицій складових його прав і свобод та виокремити ті з них, які підлягають обмеженню під час кримінальної процесуальної діяльності;

- встановити співвідношення публічних та приватних інтересів у кримінальному процесі щодо особистого і сімейного життя; обґрунтувати значущість поваги до права на невтручання в особисте і сімейне життя як основи людської гідності;

- визначити співвідношення міжнародно-правових, конституційних і кримінальних процесуальних норм у сфері охорони особистого і сімейного життя;

- виокремити проблеми забезпечення прав учасників процесу щодо невтручання в особисте і сімейне життя під час провадження слідчих (розшукових) дій;

- виявити найпоширеніші недоліки законодавчого унормування невтручання в особисте і сімейне життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

- сформулювати правові засоби невтручання в особисте і сімейне життя під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- запропонувати шляхи розв’язання низки проблем щодо нерозголошення даних досудового розслідування під час прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого;

- визначити роль судового контролю в системі гарантій права на невтручання в особисте і сімейне життя на досудових стадіях кримінального провадження;

- висвітлити механізм реалізації охорони таємниці особистого і сімейного життя під час розгляду кримінальних справ судом першої інстанції;

– дослідити гарантії забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя під час судових проваджень з перегляду судових рішень.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні правовідносини, пов'язані з невтручанням в особисте і сімейне життя особи, що виникають, розвиваються та припиняються під час здійснення кримінального провадження.

Предметом дослідження є гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження відповідно до логіки наукового пошуку становить система загальнонаукових і спеціальних методів, призначених для отримання його об'єктивних та достовірних результатів.

Зокрема, діалектичний метод застосовано під час дослідження засад кримінального провадження, а також з'ясування сутності й особливостей проведення низки процесуальних дій, формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення гарантій забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні (розділи 2–4). Історично-правовий метод використано під час дослідження стану наукової розробленості окремих аспектів предмета дослідження в практичній діяльності органів досудового розслідування й суду (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3). Герменевтичний метод став у нагоді для інтерпретації понять інформації, особистого і сімейного життя, судового контролю, таємниці, захисту невтручання в особисте і сімейне життя тощо (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2, 3.3). Формально-логічним (догматичним) методом послуговувалися під час дослідження нормативного змісту положень КПК України та формулювання визначень низки правових понять (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, розділи 3–4). Метод моделювання надав можливість обрати шляхом підбору різних варіантів, систем найбільш дієві, перспективні напрями вдосконалення гарантій забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя та внесення відповідних пропозицій (розділи 1–4). Компаративний метод дав змогу дослідити нормативні положення, що регулюють порядок невтручання в особисте і сімейне життя в законодавстві інших держав (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 4.1). За допомогою методу системного аналізу розглянуто дотримання засади невтручання в приватне життя під час провадження деяких заходів процесуального примусу й окремих слідчих (розшукових) дій (підрозділи 3.1–3.3); визначено поняття та розроблено систему гарантій невтручання в особисте і сімейне життя учасників кримінального провадження (розділи 1–4). Соціологічні методи використано під час проведення анкетування слідчих, адвокатів, суддів, а статистичні – для узагальнення результатів проведеного анкетування та під час аналізу матеріалів кримінальних проваджень, рішень ЄСПЛ та ілюстрування теоретичних висновків узагальненими даними вивчення державної статистичної звітності (розділи 1–4).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики МВС України та Національної поліції України, узагальнені результати вивчення 354 матеріалів кримінальних проваджень, під час розслідування яких було зібрано й використано в доказуванні фактичні дані, пов'язані з особистим і сімейним життям особи, понад 100 рішень місцевих та апеляційних судів України, внесених до

Єдиного державного реєстру судових рішень, 90 рішень ЄСПЛ за статтею 8 Конвенції, зведені дані анкетування 526 слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Луганській, Одеській, Полтавській, Сумській, Черкаській, Чернігівській областях та в місті Києві, 298 адвокатів, результати інтерв'ювання 114 слідчих суддів і суддів.

Під час підготовки дисертації використано власний багаторічний досвід роботи авторки у складі слідчих підрозділів і викладацької діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень гарантій забезпечення прав особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, у якому сформульовано низку наукових положень, висновків та рекомендацій з удосконалення механізмів реалізації цієї засади на всіх стадіях під час здійснення кримінального провадження, що мають важливе теоретичне та практичне значення.

До найсуттєвіших результатів, що визначають концептуально нові наукові положення й висновки, мають важливе теоретичне і практичне значення та зумовлюють наукову новизну дослідження, належать такі положення:

уперше:

– розглянуто зміст засади невтручання в приватне життя з огляду на її законодавче унормування та практичне забезпечення. Сформульовано нову назву засади – «невтручання в особисте і сімейне життя» та редакцію статті 15 КПК України, у якій запропоновано унормувати обов'язок учасників кримінального провадження щодо нерозголошення таємниці особистого і сімейного життя на досудовому розслідуванні та під час кримінального провадження в суді; обов'язок кожного, кому надано доступ до цієї інформації, запобігати її розголошенню шляхом відбирання зобов'язання в порядку, передбаченому КПК України; отримання на законних підставах відповідно до правової процедури доказів, що можуть бути використані лише за умови, якщо вони спрямовані виключно для встановлення обставин, що підлягають доказуванню; дослідження доказів, які розкривають обставини особистого і сімейного життя, за ініціативою суду чи за клопотанням зацікавлених осіб має відбуватися в закритому судовому засіданні; настання санкцій кримінально-правового та/або цивільно-правового характеру внаслідок незаконних дій органів досудового розслідування за поширення недостовірних відомостей, що принижують честь і гідність особи. Така редакція надасть можливість ефективно захистити таємниці особистого і сімейного життя учасників кримінального провадження від небажаного розголосу й забезпечить реалізацію їхніх конституційних прав;

– обґрунтовано широкий підхід до тлумачення засади невтручання в особисте і сімейне життя в контексті її співвідношення із суміжними процесуальними засадами й конституційними принципами, оскільки саме засади визначають зміст і форму кримінального провадження; аргументовано, що всі вони є єдиною системою, спрямованою на досягнення загальної мети – реалізацію завдань кримінального провадження, визначених у частині 1 статті 2 КПК України;

встановлено, що право на невтручання в особисте і сімейне життя, попри свою нематеріальність, є первинним й охоплює такі компоненти: 1) право на свободу поведінки (бути вільним від будь-якого незаконного контролю); 2) право на особисту і сімейну таємницю (неможливість розголошення відомостей особистого та сімейного життя); 3) право на таємницю кореспонденції (таємниця листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень); 4) право на захист особистості (захист свого імені, честі, гідності й ділової репутації, захист національної приналежності); 5) право на захист житла (недоторканність житла); 6) право на професійну таємницю, зокрема адвокатську, лікарську, віросповідання тощо; 7) право на таємницю банківських вкладів і рахунків; 8) право на таємницю усиновлення. Натомість застосування вузького підходу до змісту цієї засади зведено до тлумачення положень статті 15 КПК України, де її безпосередньо закріплено;

– розроблено комплекс гарантій забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України. Доведено, що механізм реалізації цього права пройшов тривалий шлях еволюції від усвідомлення важливості його охорони до сучасних умов розвитку суспільства, тож потребує нових підходів щодо його посилення. Такими гарантіями є: процесуальна регламентація цього права особи як засади кримінального провадження; заборона посягання на складові невтручання в особисте і сімейне життя (право на особисту і сімейну таємницю, право на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфних та інших повідомлень; право на недоторканність житла, за винятком випадків, прямо передбачених законом); законодавче закріплення умов, підстав і порядку проведення дій, що допускають обмеження сфери особистого і сімейного життя; встановлення відповідальності учасників кримінального провадження за порушення права на невтручання в особисте і сімейне життя; посилення нагляду прокурора за організацією та проведенням досудового розслідування для своєчасного припинення незаконного втручання у сферу захищених законом інтересів громадян; диференціація судового контролю за передбаченими законом діями, що обмежують право на невтручання в особисте і сімейне життя; роз'яснення особі можливості відновлення зазначених прав у разі їх порушення та порядку відшкодування заподіяної шкоди; розширення можливостей криміналістичного забезпечення дотримання прав і свобод особи шляхом створення сучасної концепції допустимості застосування методів та засобів протидії кримінальним правопорушенням;

– запропоновано у випадках вилучення слідчим на законних підставах електронних інформаційних систем (мобільного телефону чи персонального комп'ютера) подавати клопотання до суду про надання тимчасового доступу до речей і документів для ознайомлення з інформацією, що міститься в цих системах. Такі предмети можуть бути вилучені, якщо вони визначені в переліку речей, для виявлення яких проводять обшук, огляд чи затримання. Водночас навіть законне вилучення таких електронних інформаційних систем не надає стороні обвинувачення права вільно ознайомлюватися з наявною на цих пристроях інформацією. Адже під час тимчасового вилучення цих систем, по-перше, особа,

якій вони належать, зазнає посягання на недоторканність її права власності; по-друге, спроба ознайомлення з конкретними відомостями розкриває таємницю її приватного спілкування; по-третє, такі дії сторони обвинувачення є окремим видом втручання в особисте і сімейне життя. Тож отримання інформації в цих випадках потребує окремої правової підстави – ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів;

– аргументовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до процесуальних норм, які гарантують реалізацію права особи на невтручання в особисте і сімейне життя під час здійснення кримінального провадження на досудовому розслідуванні. З цією метою увагу акцентовано на потребі унормування аналізованої та низки інших засад кримінального провадження, процесуального статусу підозрюваного й свідка, загальних вимог до проведення низки процесуальних дій, зокрема, тимчасового доступу до речей і документів, затримання особи, допиту, обшуку, освідчення тощо, оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора, розроблено зміни і доповнення до статей 7, 15, 27, 42, 65, 79, 160, 163, 208, 222, 223, 224, 233, 236, 241, 242, 263, 290, 303 КПК України;

– запропоновано за аналогією до англійського законодавства створити орган на кшталт Дирекції публічних переслідувань із функцією нагляду за дотриманням прав людини з можливістю надання вказівок, рекомендацій органам, що здійснюють досудове розслідування. Це був би неупереджений посередник між стороною обвинувачення та судом з повноваженнями виправлення слідчих і прокурорських помилок, які мають юрисдикційний, а не слідчий характер. Дирекція публічних переслідувань перевірятиме законність дій органів досудового розслідування, забезпечуючи допустимість зібраних доказів, і прийматиме відповідні рішення в межах досудового розслідування, що можуть бути оскаржені до слідчого судді прокурором, підозрюваним, захисником та іншими учасниками кримінального провадження;

– констатовано практичну необхідність формулювання підстав для здійснення провадження за нововиявленими обставинами. Вони можуть бути встановлені не лише вироком суду, що набрав законної сили, а й у разі неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами досудового розслідування або судового розгляду. Для встановлення нововиявлених обставин, пов'язаних зі штучним створенням або підробленням доказів, можуть бути необхідними показання слідчого, прокурора щодо прийняття судом завідомо неправосудного вироку, ухвали, у зв'язку з чим висловлено пропозиції унормувати це положення в пункті 7¹ частини 2 статті 65 КПК України. У жодному іншому випадку слідчий, прокурор не можуть бути допитані як свідки;

– розроблено механізм реалізації права на невтручання в особисте і сімейне життя на судових стадіях кримінального провадження. Увагу акцентовано на потребі унеможливлення розголошення такої конфіденційної інформації під час відкритого судового розгляду, подання апеляційної та касаційної скарг і додатків до них. Обґрунтовано, що під час вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку, в усіх випадках обов'язковою є участь прокурора. Запропоновано

унормувати гарантії нерозголошення відомостей конфіденційного характеру про особу (осіб), щодо якої (яких) суд вирішує питання, пов'язані з виконанням вироку, шляхом вирішення питання про закритий судовий розгляд. Створено й аргументовано моделі процесуальних норм статей 364, 396, 403, 427, 430, 459, 539 КПК України;

удосконалено:

– співвідношення понять «приватне життя», «особисте життя» і «сімейне життя» та визначено, що принципової відмінності між поняттями «приватне життя» й «особисте життя» немає, оскільки їх трактують як належність особі та вони є синонімами. Водночас поняття «особисте життя» і «сімейне життя» не тотожні, хоча й тісно пов'язані між собою. Категоріальним означенням у цьому контексті є поняття «особа» й «сім'я». Основна відмінність між цими поняттями полягає насамперед у тому, що особисте життя безпосередньо стосується інтересів конкретної особи, відображає її індивідуальні особливості, а сімейне життя – інтересів кількох осіб, які на добровільних засадах створили сім'ю чи перебувають у фактичних сімейних відносинах, або інших членів сім'ї, об'єднаних спільною відповідальністю;

– положення щодо виокремлення принципу невтручання в особисте і сімейне життя в законодавстві України та низки іноземних країн під час їх порівняльного аналізу з метою вдосконалення процесуальних аспектів, що гарантують невтручання в особисте і сімейне життя учасників кримінального провадження;

– механізм реалізації нерозголошення обставин особистого і сімейного життя людини під час проведення експертизи, оскільки такі відомості є предметом дослідження судово-авторознавчої, комп'ютерно-технічної, судово-медичної, судово-психіатричної, біологічної експертиз тощо, шляхом попередження експерта про кримінальну відповідальність не лише за злісне ухилення від явки до органів досудового розслідування, прокурора й суду або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків, а й за розголошення обставин особистого і сімейного характеру, які містяться в наданих йому матеріалах кримінального провадження, необхідних для підготовки висновку експерта;

– практичні уявлення щодо підвищеної загрози втручання в особисте і сімейне життя під час здійснення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж з огляду на такі обставини: особа зазвичай не підозрює про проведення щодо неї цих дій та позбавлена можливості їх оскаржити; прослуховування не є вибірковим, його проводять протягом тривалого часу, поки не буде отримано відомості, які цікавлять сторону обвинувачення; процедура прослуховування має закритий характер і не може бути цілком прозорою, що створює значні можливості для зловживань з боку органів, які її проводять. Тож нагальним завданням є підвищення ефективності законодавчого унормування захисту особистого і сімейного життя громадян від незаконного та необґрунтованого втручання під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії;

– положення щодо надання санкції прокурора на прослуховування осіб, щодо яких застосовують заходи забезпечення безпеки. Про необхідність отримання цієї

санкції йдеться лише в Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ, однак у КПК України дії прокурора із санкціонування таких рішень слідчого наразі в жодному випадку не передбачені. З огляду на значущість дотримання конституційного принципу невтручання в особисте і сімейне життя, доцільно в таких випадках звертатися виключно до слідчого судді. На перший погляд, механізм реалізації цього рішення є ускладненим, проте цілком виправданим, оскільки йдеться про захист особи від протиправних посягань шляхом прослуховування її телефонних та інших розмов;

– визначення судового контролю як кримінальної процесуальної діяльності, спрямованої на забезпечення дотримання конституційних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, недопущення їхнього порушення, а у випадку необґрунтованого обмеження – на їх відновлення;

дістало подальший розвиток:

– трактування терміна «інформація» – в умовах сучасного інформаційного суспільства та з метою охорони й захисту особистих немайнових прав і свобод людини в Україні, зокрема й від кримінального процесуального втручання, інформацією доцільно вважати будь-які відомості про особисте і сімейне життя особи незалежно від форми їх надання та/або отримання;

– класифікація інформації про особисте і сімейне життя особи, яку запропоновано поділяти за ступенями її доступності органам досудового розслідування та суду на закриті дані, дані з обмеженим доступом і дані, що не становлять таємниці. Очевидно, що підхід законодавця до захисту таких даних, як інформація про сімейний стан, вік або місце проживання, і таких, як, наприклад, зміст щоденників й особистого листування, не повинен бути однаковим у сфері кримінального провадження;

– теоретичні підходи щодо особливостей формулювання статті 32 Конституції України, які полягають у тому, що: по-перше, терміном «втручання» позначають чотири аспекти інформаційної діяльності: збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу; по-друге, йдеться виключно про конфіденційну інформацію щодо особи; по-третє, винятки із цього правила може бути закріплено лише в Конституції України, а не в інших нормативно-правових актах;

– компаративістське дослідження більшості конституцій країн Європейського Союзу (Австрія, Данія, Ірландія, Фінляндія тощо), що засвідчило відсутність спеціальних норм щодо невтручання в особисте і сімейне життя громадян, однак у них передбачено низку засобів захисту особистого життя й підстави його обмеження – недоторканність житла, таємниця листування, поштових та інших повідомлень. Натомість конституції Греції, Швеції, Швейцарії, поряд із закріпленням зазначених прав, містять спеціальні норми щодо захисту приватного життя, особистої і сімейної таємниці. Отже, в одних країнах права людини розглядають як абсолютно самостійні конституційні права, а в других – як похідні від інших прав, їх складові. Однак у всіх зазначених державах переліки прав людини схожі, а відмінності не є істотними;

– дослідження стандартів ЄСПЛ, за яких допускається правомірне втручання в приватне життя особи відповідно до статті 8 Конвенції; з'ясовано такі критерії, як законність, наявність законної мети й пропорційність (необхідність втручання в демократичному суспільстві), якими керується ЄСПЛ під час розгляду справ про порушення права на повагу до особистого і сімейного життя;

– пропозиція щодо диспозитивності вирішення питання про залучення понятих або застосування технічних засобів для забезпечення безперервного відображення результатів слідчої (розшукової) дії. Адже понятим стають відомі факти щодо низки обставин особистого і сімейного життя, які не повинні підлягати розголосу. Навмисно чи з необережності поняті можуть бути потенційними розповсюджувачами цієї інформації, проте не несуть за це жодної відповідальності;

– положення щодо використання криміналістичних знань під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, спрямованих на забезпечення дотримання права на невтручання в особисте і сімейне життя особи; досліджено криміналістичне забезпечення дотримання прав і свобод людини й доведено його корисність у кількох аспектах: по-перше, створюють умови для дослідження питання забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження в таких галузях юридичної науки, як кримінальне процесуальне право, криміналістика, конституційне право тощо; по-друге, сприяють формуванню сучасної концепції допустимості застосування методів і засобів протидії кримінальним правопорушенням та принципових положень практичного їх використання; по-третє, розширюють можливості для визначення місця та ролі криміналістичних знань у створенні системи гарантій захисту прав і свобод людини.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх використовують у:

– законотворчому процесі – висновки й рекомендації щодо вдосконалення окремих норм КПК України можуть бути використані під час підготовки законопроектів, які регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокурора та суду у кримінальному провадженні (лист Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України від 25 березня 2021 року № 04-27/12-2021/105562);

– практичній діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України (довідка від 29 вересня 2015 року № 967), слідчих підрозділів Національної поліції України (акт від 26 лютого 2021 року);

– навчально-методичній діяльності та освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ (акт від 30 листопада 2020 року), Харківського національного університету внутрішніх справ (акт від 11 грудня 2020 року), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт від 12 лютого 2021 року), Національного університету «Києво-Могилянська академія» (акт від 18 березня 2021 року).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація виконана авторкою самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом її особистих досліджень. У монографії «Дотримання прав учасників кримінального провадження під час

проведення освідування» частка авторки становить 30 %, у навчальному посібнику «Кримінальний процес» – 35 %, у виданні «Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 21 лютого 2020 року» – 10 %. У наукових статтях «Забезпечення засади невторчання у приватне життя при проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи» частка авторки становить 60 %; «Дотримання прав громадян під час спеціального досудового розслідування» – 60 %; «Криміналістичне забезпечення дотримання прав та свобод людини у кримінальному провадженні» – 60 %; «Засада невторчання у приватне життя: законодавче унормування та напрями забезпечення під час кримінального провадження» – 50 %; «Переваги та недоліки застосування запобіжного заходу тримання під вартою в контексті нового КПК» – 50 %; «Гарантії забезпечення невторчання в особисте і сімейне життя під час апеляційного і касаційного провадження» – 50 %; «Проблема обеспечення права на медичинську допомогу задержанного (содержащегося под стражей) лица в уголовном процессуальном законодательстве: опыт Украины и зарубежных стран» – 40 %; «Implementation of the right to life according to the materials of the practice of the European Court Human Rights» – 50 %; «State Guarantees of the Right to Housing for War Veterans: Substantive and Procedural Aspects» – 35 %; «Provision of the right to non-interference into privacy during muster process with the participation of doctor (forensic expert)» – 40 %; «Reflexiones sobre el respeto de los derechos de los ciudadanos durante las decisiones judiciales de ejecución» – 35 %; «Phenomenon of interference with private communication as the category of theory and practice of criminal proceedings» – 35 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використано.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на: міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (Харків, 5 грудня 2014 року), «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (Харків, 8 листопада 2017 року), «Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (Ірпінь, 19 квітня 2019 року); всеукраїнських науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми досудового розслідування» (Київ, 1 липня 2015 року), «Теоретичні аспекти організації досудового розслідування» (Харків, 4 грудня 2015 року), «Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України» (Одеса, 26 листопада 2015 року), «Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики» (Київ, 8 липня 2016 року), «Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю» (Кривий Ріг, 13 квітня 2017 року), «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (Київ–Маріуполь, 27 лютого 2018 року), «Наукові розвідки з актуальних проблем публічного і приватного права» (Київ, 24 квітня 2019 року, 24 квітня 2021 року); міжвідомчих науково-практичних конференціях «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи»

(Київ, 24 листопада 2017 року), «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (Київ, 22 листопада 2018 року); науково-практичних конференцій «Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Київ, 30 листопада 2011 року, 26 та 30 січня 2012 року, 3 лютого 2016 року, 27 січня 2017 року, 2 лютого 2018 року), «Теорія та практика судово-експертної діяльності» (Київ, 27 листопада 2019 року); круглих столів «Досудове розслідування у сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи» (Київ, 28 грудня 2012 року), «Проблемні аспекти експертної практики» (Київ, 4 грудня 2014 року), «Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 23 квітня 2015 року), «Теорія і практика судової експертизи» (Київ, 12 травня 2016 року), «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (Київ, 25 листопада 2016 року), «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (Київ, 20 квітня 2017 року).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у 2 монографіях (одна одноосібна, друга – у співавторстві), 24 наукових публікаціях, серед яких 14 статей – у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 4 – у міжнародних наукових виданнях, 6 – у виданнях Scopus та/або Web of Science, 24 тезах доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах, 2 навчальних посібниках (один одноосібний, другий – у співавторстві), науково-практичному коментарі КПК України (у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації визначені метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Робота складається зі вступу, 4 розділів, що містять 13 підрозділів, списку використаних джерел (627 найменувань на 66 сторінках) й 11 додатків (на 83 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 586 сторінок, з яких основний текст – 406 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, висвітлено її зв'язок із сучасними дослідженнями щодо обраного напрямку наукового пошуку, визначено сутність проблеми, мету й завдання, методологію дослідження, його об'єкт і предмет, сформульовано наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та публікації основних положень дисертації.

Розділ 1 «Методологічні аспекти дослідження проблем невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні» містить три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Генеza законодавчого унормування та стан наукової розробленості правових аспектів забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя»* з'ясовано передумови та схарактеризовано формування поняття особистого і сімейного життя, починаючи із філософії епохи Античності, де його вважали природним, зумовленим сутністю людського існування, до другої половини ХХ століття, коли в КПК України 1960 року було законодавчо унормоване положення про накладення арешту на кореспонденцію. За період дії цього КПК

Україні питання щодо гарантій забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя особи на дисертаційному рівні було розроблено недостатньо. Згодом це право було закріплено в статті 32 Конституції України 1996 року.

Після набрання чинності КПК України 2012 року конституційне положення про невтручання в особисте і сімейне життя особи було предметом розгляду науковців різних галузей знань: конституційного права, соціальної філософії, теорії управління, цивільного, кримінального права, кримінології. Науковці-процесуалісти досліджували всі принципи (засади) кримінального провадження та їхню роль у механізмі забезпечення прав його учасників, проте питання невтручання в особисте і сімейне життя розглянуто фрагментарно.

У підрозділі 1.2 *«Зміст понять «особисте життя» і «сімейне життя» та їх співвідношення між собою»* розглянуто сутність, зміст і складові цих понять. Схарактеризовано співвідношення понять «приватне життя», «особисте життя» і «сімейне життя», оскільки наразі не сформульовано чіткого їх визначення, що висвітлювало б їхню сутність як у законодавстві України, міжнародно-правових документах, так і в рішеннях ЄСПЛ. Сформульовано висновок, що з огляду на зміст цих понять їх трактують як належність особі, тож принципової відмінності між ними немає. Водночас поняття «особисте життя» і «сімейне життя» не рівноцінні: вони різняться насамперед тим, що особисте життя безпосередньо стосується інтересів конкретної особи, виражає її індивідуальні особливості, а сімейне життя – інтересів кількох осіб, які на добровільних засадах створили сім'ю чи перебувають у фактичних сімейних відносинах, або інших членів сім'ї, об'єднаних спільною відповідальністю. Аргументовано необхідність використання єдиного категоріального поняття – «особисте і сімейне життя», що є основою запропонованої назви засади кримінального провадження, визначеної в пункті 8 частини 1 статті 7 та у статті 15 КПК України.

З'ясовано, що відомості про життя конкретної особи, які вона не бажає поширювати, належать до особистої таємниці. Такими можуть бути відомості про стан здоров'я, філософські, релігійні, політичні погляди й переконання, майнове становище, професійні заняття, інтимне життя (зокрема, наявність позашлюбних інтимних стосунків), хобі, а також про медичну, адвокатську, нотаріальну, банківську таємницю, таємницю сповіді. Натомість відомості про життя членів окремої сім'ї чи декількох сімей, які вони бажають зберегти в таємниці від сторонніх осіб (для прикладу, спільне проживання без оформлення шлюбу й народження дітей; особливості сімейних стосунків; природний зв'язок між матір'ю та дитиною, дитиною і близькими родичами; питання опіки, усиновлення тощо) є їх сімейною таємницею.

У підрозділі 1.3 *«Процесуальні гарантії забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя»*, з огляду на предмет дослідження, здійснено аналіз питань, пов'язаних із процесуальними гарантіями прав особи та проблемами їх реалізації в кримінальному провадженні України відповідно до загальноновизнаних засад. Сформульовано висновок, що ці вимоги хоч і закріплені в національному законодавстві, проте потребують як теоретичного доопрацювання, так і

вдосконалення механізмів їх реалізації, оскільки законодавче закріплення певних гарантій ще не означає виконання їхньої функціональної ролі. Аргументовано, що гарантіями досягнення завдань кримінального провадження є передбачені процесуальним законом засоби, прийоми й методи, які забезпечують реалізацію та сприяють здійсненню кожним учасником своїх прав та обов'язків, охоплюють не лише механізм запобігання порушенням цих прав, а й порядок їх захисту та відновлення. Розроблено систему гарантій невторучання в особисте і сімейне життя, до якої належать: процесуальна регламентація цього права особи як засади кримінального провадження; законодавча заборона посягання на складові невторучання в особисте і сімейне життя, за винятком випадків, прямо передбачених законом; законодавче закріплення умов, підстав і порядку (процедури) проведення дій, що допускають обмеження сфери особистого і сімейного життя; встановлення відповідальності службових осіб за порушення розглядуваного права; посилення нагляду прокурора за організацією та проведенням розслідування для своєчасного припинення незаконного втручання у сферу особистих і сімейних інтересів громадян; диференціація судового контролю за передбаченими законом діями, що обмежують право на невторучання в особисте і сімейне життя; роз'яснення можливості й порядку відновлення зазначених прав у разі їх порушення та відшкодування заподіяної шкоди потерпілому; розширення можливостей криміналістичного забезпечення дотримання прав і свобод особи шляхом створення сучасної концепції допустимості застосування методів та засобів протидії кримінальним правопорушенням, окреслено зміст кожної із цих гарантій.

Увагу акцентовано на взаємозв'язку процесуальних аспектів та криміналістичних знань у забезпеченні прав і свобод людини. Зазначено, що пріоритетом під час кримінального провадження визнається людина, її життя, честь, гідність, недоторканність і безпека, які мають бути досягнуті під час ідентифікації особи, застосування тактичних прийомів проведення окремих процесуальних дій, прийняття тактичних рішень тощо, спрямованих на гарантування публічних інтересів суспільства загалом та його окремих громадян зокрема. Надано рекомендації щодо здійснення організаційної форми забезпечення прав і свобод людини, спрямованої на підвищення професійного рівня сторони обвинувачення та створення системи протидія у відносинах людини з державними органами.

Розділ 2 «Невторучання в особисте і сімейне життя як міжнародно-правовий і конституційний принцип діяльності органів досудового розслідування та суду» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Сутність конституційного принципу невторучання в особисте і сімейне життя» проаналізовано статтю 32 Конституції України, в якій унормовано одне з важливих особистих прав людини й гарантовано можливість контролювати інформацію про себе та перешкоджати її розголошенню.

Визначено непослідовним підхід щодо розміщення в Конституції України статей, які регулюють особисте і сімейне життя особи. Адже загальновизнано, що право на недоторканність житла й таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є безумовними складовими права на повагу до

особистого і сімейного життя. Цей висновок підтверджено, зокрема, послідовністю розміщення цих прав у статті 8 Конвенції: спочатку – повага до приватного життя, потім – право на повагу до сімейного життя, далі – право на повагу до житла, лише потім – право на повагу до кореспонденції.

Обрунтовано, що право на невтручання в особисте і сімейне життя є складним правовим інститутом, утвореним з окремих прав особи. Їх можна об'єднати у дві групи: перша – пов'язана з недоторканністю особистого і сімейного життя, друга – із забезпеченням їхньої таємниці. Відмінність між використаними в законі поняттями «недоторканність» і «таємниця», які найповніше відображають сутність цього конституційного принципу, є відносною: що є недоторканим – знаходиться в таємниці від держави, і, навпаки, таємне є недоторканим.

Порівняльний аналіз низки конституцій засвідчує, що в одних країнах Європейського Союзу, яких абсолютна більшість, права людини розглядають як цілковито самостійні конституційні права, а в інших – як похідні від інших прав, їх складові. Водночас усі вони спрямовані на захист особи від державної влади та гарантування невтручання в їхнє особисте і сімейне життя.

У підрозділі 2.2 «Невтручання в приватне життя як галузева засада кримінального провадження України» зазначено, що в статті 15 КПК України закріплено загальне правило щодо захисту приватного життя особи під час здійснення кримінального провадження як форма втілення статті 32 Конституції України в кримінальне процесуальне законодавство, що розглядає його не як суб'єктивне право, а як заборону іншим особам та державі втручатися в особисте і сімейне життя людини, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Аргументовано, що аналізовану засаду та її співвідношення із завданнями кримінального провадження доцільно розглядати для з'ясування понять «охорона» і «захист», використаних у частині 1 статті 2 КПК України. Доведено, що ці поняття між собою не тотожні: охорона за змістом є ширшою. Охорона прав особи й таємниці її особистого і сімейного життя полягає в попередженні будь-якого можливого порушення, контролі за їх дотриманням і готовності реагувати на можливі порушення. Натомість захист у контексті предмета дослідження є діяльністю, яку здійснюють у разі посягання на права, їх обмеження та виникнення реальної загрози їх порушення. Тобто права охороняють постійно, а захищають тоді, коли їх порушують.

Висвітлено зміст цієї засади в контексті суміжних засад кримінального провадження та констатовано, що всі вони тісно пов'язані між собою, позначаються на невтручанні в особисте і сімейне життя особи та є єдиною системою, спрямованою на досягнення загальної мети. Зокрема, проведення низки процесуальних дій (затримання, допит, обшук, освідування) незалежно від того, про дотримання якої засади кримінального провадження йдеться (повага до людської гідності, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування тощо), неминує зумовлюють потребу гарантій забезпечення особі невтручання в її особисте і сімейне життя.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз КПК різних країн. Встановлено, що за змістом гарантії прав людини здебільшого зорієнтовані на європейські правові стандарти. Водночас суттєві відмінності спостерігаються в механізмах їх реалізації, зокрема у підставах й умовах обмеження, переліку державних органів і посадових осіб, уповноважених на їх застосування, у відповідальності за необгрунтоване обмеження прав і свобод людини. У деяких країнах (Австрія, Іспанія, Італія, Франція, ФРН) засада невтручання в особисте і сімейне життя взагалі не визначена, а в інших (Білорусь, Грузія, Казахстан, Молдова) – унормована диференційовано як окремі напрями забезпечення таємниці особистого і сімейного життя.

Розроблено нову редакцію статті 15 КПК України й запропоновано унормувати іншу назву розглянутої засади кримінального провадження, процесуальний порядок отримання відомостей, що становлять особисту і сімейну таємницю, та механізм її захисту від розголошення на всіх стадіях кримінального провадження.

У підрозділі 2.3 *«Характеристика стандартів та норм міжнародного права щодо охорони особистого і сімейного життя під час кримінального провадження»* розглянуто низку чинних міжнародно-правових актів у сфері дотримання прав і свобод людини, що безпосередньо стосуються кримінального провадження, зокрема Загальну декларацію прав людини, Конвенцію, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання тощо. У системі цих актів важливе значення мають документи, що визначають стандарти правоохоронної діяльності, серед яких: Декларація про поліцію Ради Європи, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, Європейський кодекс поліцейської етики Комітету міністрів Ради Європи тощо.

Проаналізовано критерії правомірності втручання в приватне життя особи відповідно до статті 8 Конвенції, за яких обмеження визнають допустимими, а саме: законність, наявність законної мети й пропорційність. Акцентовано увагу на практиці ЄСПЛ, який не наводить визначення права на приватність, однак у низці рішень тлумачить його розширено, охоплюючи цим поняттям аспекти фізичної, моральної недоторканності, стан здоров'я, стосунки з іншими людьми тощо. Водночас під час вирішення питання про втручання в сімейне життя ЄСПЛ надає перевагу фактичним відносинам, а не формально юридичному статусу. Сформульовано висновок, що для підвищення ефективності діяльності поліції слід детально регламентувати її, ураховуючи результати аналізу міжнародно-правових актів, переймаючи наявний досвід і застосовуючи його в практичній діяльності.

Розділ 3 «Забезпечення права особи на невтручання в особисте і сімейне життя на досудовому розслідуванні» має чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Забезпечення прав учасників кримінального провадження щодо невтручання в особисте і сімейне життя під час проведення слідчих (розшукових) дій»* досліджено дотримання балансу між повагою до особистого і сімейного життя та проведенням слідчих (розшукових) дій (СРД). Пропоновано застосовувати підхід Д. Віткаускаса, що передбачає відповіді на такі питання: чи

дозволене втручання законодавчою системою; чи є законодавча норма доступною для громадянина; чи мало втручання законну мету; чи встановлено відповідність критерію пропорційності для вирішення питання, чи були порушення права на невтручання в особисте і сімейне життя під час проведення СРД.

Увагу зосереджено на процесуальному унормуванні й тактиці освідування, проведенні експертизи, отриманні зразків для експертизи, обшуку, допиту як СРД, під час проведення яких найістотніше можуть бути обмежені чи порушені права й законні інтереси учасників кримінального провадження і третіх осіб, які не є такими учасниками. Надано пропозиції з удосконалення КПК України та практики його застосування з метою належного унормування гарантій забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя особи в кримінальному провадженні.

Зокрема, визначено, що перед початком освідування особи роз'яснюють її права, а також мету й порядок проведення цієї СРД; освідування можливе за рішенням сторони обвинувачення виключно щодо підозрюваного, а щодо потерпілого і свідка – за їх згоди, за винятком випадків, коли освідування необхідне для оцінки достовірності їх показань; примусове залучення підозрюваного, потерпілого чи свідка для проведення освідування за участю судово-медичного експерта або лікаря чи інших спеціалістів здійснюється лише за ухвалою слідчого судді. Аналогічним має бути порядок примусового залучення підозрюваного для проведення медичної або психіатричної експертизи, а щодо потерпілого чи свідка ці експертизи можливі лише за їх письмовою згодою або згодою їхніх законних представників.

Констатовано потребу під час проведення обшуку в невідкладних випадках перед проникненням до житла чи іншого володіння особи складати постанову, завірену печаткою органу досудового розслідування. Аргументовано, що у зв'язку з істотним обмеженням права особи на недоторканність житла, на невтручання в її особисте і сімейне життя, саме в таких випадках нагальною є потреба залишення на видному місці протоколу обшуку з метою повідомлення особі, ким і яка СРД була проведена за її відсутності в житлі чи іншому володінні особи, у присутності кого та які одержано результати. Доведено, що після закінчення обшуку слідчий роз'яснює особам, у яких його проведено, можливість і порядок оскарження його проведення. Це надасть можливість відновити порушені права і свободи та максимально запобігти негативним наслідкам можливої неправомірної поведінки органів досудового розслідування, спрямованої на збирання доказів під час проведення обшуку.

Запропоновано під час вирішення питання про участь понятих у кримінальному провадженні передбачити диспозитивність, залишивши його на розсуд учасника СРД, стосовно якого її здійснюють, щоб він був вільний вирішувати, залучати понятих або застосовувати під час СРД технічні засоби для забезпечення безперервного відображення її результатів.

Обґрунтовано потребу перед допитом особи роз'яснювати її права та процесуальний механізм їх реалізації; під час допиту підозрюваного – визначати, чи

визнає він свою участь у вчиненні кримінального правопорушення, а якщо визнає – то в якій саме частині.

З огляду на зазначене, права та свободи людини й громадянина, навіть ті, що є природними та закріплені в Конституції України, не є безмежними. Їх обмеження може бути у випадках, передбачених законом, і мати тимчасовий, винятковий характер, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права й свободи інших людей, інтереси суспільства та держави. Будь-яке обмеження конституційних прав людини і громадянина може бути здійснене лише за наявності процесуального документа (постанови, протоколу), який його обґрунтовує, мати легітимну мету й бути необхідним для суспільства.

У підрозділі 3.2 «Гарантування невторчання в особисте і сімейне життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій» зазначено, що право на приватне спілкування тісно пов'язано з правом на невторчання в особисте і сімейне життя. Конвенція не містить прямої вказівки на конфіденційність телефонних розмов, однак аналіз низки судових справ, розглянутих ЄСПЛ, засвідчує, що таємниця телефонних розмов знаходиться під захистом міжнародного права. Не є винятком ситуації, коли під час досудового розслідування прослуховують розмови не лише осіб, щодо яких здійснюють кримінальне провадження, а й осіб, залучених до нього в іншому статусі, зокрема, за наявності загрози вчинення насильства, вимагання та інших злочинних дій. Тож слід максимально конкретизувати поняття «обставини, які мають значення для кримінального провадження», оскільки в іншому випадку прослуховування може стати інструментом для збирання будь-якої інформації, що характеризує особу підозрюваного, а це є неприпустимим.

Визначено, що вторчання в приватне спілкування здійснюють також під час аудіо- чи відеоконтролю особи, накладення арешту, огляду і виїмки кореспонденції. Детальний розгляд процесуального порядку проведення цих негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) надав можливість виявити не врегульовані й суперечливі положення та надати обґрунтовані пропозиції щодо їх усунення.

Зміст особистого і сімейного життя особи може стати відомим також під час проведення спостереження за особою, річчю або місцем (стаття 269 КПК України), що буде відображено в доданих до протоколу цієї НСРД фотографіях або матеріалах відеозапису; приватні розмови й поведінка особи як результат спілкування з іншими особами в певному місці можуть бути зафіксовані й стати відомими стороні обвинувачення під час проведення аудіо- чи відеоконтролю місця (стаття 270 КПК України), а отримані під час їх проведення відомості можуть мати значення для кримінального провадження та будуть використані як докази. Відомості, що висвітлюють зміст приватного спілкування особи, можуть бути отримані під час здійснення контролю за вчиненням злочину (стаття 271 КПК України) і становитимуть зміст доказів. Негласно отриманими зразками, необхідними для порівняльного дослідження (стаття 274 КПК України), можуть бути зразки почерку, голосу особи, які є виявами актів приватного спілкування.

Зауважено, що під час вторчання в приватне спілкування необхідно дотримуватися міжнародних стандартів, встановлених рішеннями ЄСПЛ.

Запропоновано посилити гарантії невтручання в особисте і сімейне життя: фактичні та юридичні підстави проведення НСРД; нагляд прокурора у формі процесуального керівництва за законністю проведення цих дій; визначену КПК України правову процедуру; недопустимість розголошення відомостей, отриманих під час проведення таких НСРД; визначення переліку осіб, щодо яких проводять ці процесуальні дії.

У підрозділі 3.3 «Охорона особистого і сімейного життя під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» аргументовано, що затримання особи за відсутності чи недоведеності обставин, з якими закон пов'язує можливість його застосування, є втручанням в особисте і сімейне життя, оскільки факт затримання як елемент особистої таємниці, який вона хотіла би приховати, стає надбанням суспільства. Крім цього, під час затримання здійснюють особистий обшук, результатом якого може бути вилучення речей, пов'язаних з особистим і сімейним життям особи.

Зазначено, що, залежно від слідчої ситуації, яка складається на різних етапах досудового розслідування, затримана особа може обрати для себе будь-який варіант поведінки: давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати, мати захисника тощо. Таке рішення затримана особа має приймати усвідомлено та зважено, розуміючи наслідки власних дій. Тож відсутність конкретизації обов'язку сторони обвинувачення роз'яснити їй права, а також чіткої форми повідомлення про право підозрюваного відмовитися давати показання є істотним порушенням його прав, що тягне за собою визнання доказів недопустимими відповідно до пункту 4 частини 2 статті 87 КПК України. Наявність підпису в протоколі затримання та/чи протоколі допиту підозрюваного щодо роз'яснення права давати пояснення, показання з приводу підозри чи в будь-який момент відмовитися їх давати ще не забезпечує фіксацію усвідомлення справжнього змісту цього права. З огляду на це, надано пропозицію щодо власноручного написання підозрюваним в усіх процесуальних документах, пов'язаних із роз'ясненням його прав, розуміння ним змісту відповідного права та процесуальних механізмів його реалізації.

Доведено необхідність регламентування права затриманої або утримуваної під вартою особи на належну медичну допомогу, зокрема вільний вибір лікаря та незалежне медичне обстеження. Закріплення в КПК України цього права сприятиме: зменшенню кількості фактів порушення прав людини, що наблизить законодавство України до чинних стандартів Європейського Союзу; зменшенню кількості випадків зловживання правом на медичну допомогу під час кримінального провадження з боку осіб, щодо яких його здійснюють; мінімізації можливості задоволення позовів, поданих до ЄСПЛ проти України про порушення права на медичну допомогу.

Встановлено, що слідчі під час складання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів інколи без належної мотивації вказують на існування реальної загрози знищення документів, а слідчі судді розглядають такі клопотання за відсутності особи, у володінні якої знаходяться речі й документи. Водночас формулювання щодо реальної загрози зміни або знищення речей чи документів є

оцінню категорією. Надання доказів розумної підозри про можливість зміни або знищення речей чи документів потребує аналізу й оцінки суб'єктивної зацікавленості особи, у володінні якої знаходяться речі й документи, її намірів та їх підтвердження певними документами. З огляду на зазначене, надано пропозиції щодо врахування інтересів третіх осіб, які або не є підозрюваними, або не мають визначеного процесуального статусу, під час розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, у якому порушується питання про їх вилучення.

У підрозділі 3.4 *«Недопустимість розголошення відомостей щодо особистого і сімейного життя під час прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого»* зауважено, що захист цієї сфери життя учасників кримінального провадження є складовою таємниці досудового розслідування. Доведено, що слідчий особисто зобов'язаний її дотримуватися та вимагати цього від інших осіб. Для вирішення зазначених питань запропоновано: закріплення дозволу слідчим на розголошення відомостей досудового розслідування в окремій постанові із зазначенням умов оприлюднення наявних матеріалів; відібрання письмового зобов'язання з попередженням про кримінальну відповідальність за статтею 387 КК України; передбачення письмової згоди учасників кримінального провадження на оприлюднення відомостей про їхнє особисте і сімейне життя, які долучають до матеріалів кримінального провадження. Виражені саме в такий спосіб дозвіл/згода мають стати єдиною підставою для розголошення конфіденційної інформації в кожному конкретному випадку під час досудового розслідування.

Проблема розголошення інформації про особисте і сімейне життя постає під час проведення окремих процесуальних дій протягом не лише досудового розслідування, а й судового засідання, коли можуть бути виявлені відомості, що становлять охоронювану законом таємницю. Аргументовано необхідність попереджати про кримінальну відповідальність за їхнє розголошення всіх присутніх під час судового розгляду.

Запропоновано передбачити за клопотанням сторони кримінального провадження право приймати судом рішення про запровадження режиму секретності для матеріалів, що стосуються таємниці особистого і сімейного життя, на строк до 30 років. Саме цей строк є аналогічним зазначеному в статті 13 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ, де він не може перевищувати 30 років для інформації зі ступенем секретності «особливої важливості». Закономірно, що інформація про особисте і сімейне життя не може бути віднесена до зазначеного ступеня секретності, але вона є особливо важливою для конкретної особи, а її розголошення завдає істотної шкоди правам і законним інтересам цієї особи. Тож застосування аналогії в цьому випадку є можливим і доцільним.

Розділ 4 «Гарантії забезпечення таємниці особистого і сімейного життя на судових стадіях кримінального провадження» містить три підрозділи.

У підрозділі 4.1 *«Судовий контроль як гарантія забезпечення права на невторгання в особисте і сімейне життя»* визначено, що його здійснення, на відміну від контролю органів законодавчої та виконавчої влади, передбачає певні

особливості, які полягають у його відносній пасивності. Слідчий суддя розглядає різні питання, зокрема ті з них, що належать до особистого і сімейного життя особи, відображають її стосунки в сім'ї, з друзями, сусідами, родичами. Тому важливим є розгляд відповідного клопотання слідчого, погодженого з прокурором, і надання дозволу слідчого судді: 1) на здійснення заходів забезпечення кримінального провадження; 2) на проведення СРД і НСРД; 3) на розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора під час досудового розслідування. Сформульовано висновок, що судовий контроль не можна вважати таким, що цілком забезпечує дотримання гарантій прав осіб, які обмежують, оскільки його зміст фактично полягає в перевірці відповідної інформації за клопотанням слідчого та наявності всіх необхідних умов і підстав для прийняття рішення слідчим суддею.

Проведено порівняльний аналіз здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням та за дотриманням права на повагу до особистого і сімейного життя в іноземних державах, окреслено їхні спільні й відмінні риси. Зіставлено діяльність судів щодо оцінки обмежень такого права та обгрунтовано доцільність використання іноземного досвіду для захисту осіб, чії права й законні інтереси було порушено. За аналогією з англійським законодавством аргументовано необхідність створення незалежного органу на кшталт Дирекції публічних переслідувань з функцією нагляду за законністю досудового розслідування, дотриманням прав людини, можливість надавати вказівки, рекомендації органам, що здійснюють досудове розслідування. Це має бути неупереджений орган, діяльність якого стала б процесуальним інструментом виправлення слідчих і прокурорських помилок на цій стадії кримінального провадження. Адже специфіка процесуальної діяльності на досудовому розслідуванні полягає в необхідності прийняття рішень здебільшого в умовах дефіциту часу, обмеженості інформації та на підставі фактичних даних, отриманих не особисто суддею, а сторонами кримінального провадження. Під час перевірки наданих доказів визначають їх допустимість, достовірність і достатність, а законність прийнятих рішень залежить від правильної оцінки їх суддею. Водночас суду складно відслідкувати дотримання прав особи під час проведення процесуальних дій, дозвіл на які він надає. У зв'язку із цим і постає потреба створення та функціонування такої Дирекції.

У підрозділі 4.2 «Гарантії забезпечення невторчання в особисте і сімейне життя судом першої інстанції» зазначено, що вторчання в цю сферу можливе не тільки на стадії досудового розслідування, а й під час судового розгляду. Доведено, що лише двоєдиність гласності й таємниці в кримінальному провадженні, їх розумне співвідношення здатні забезпечити реалізацію невторчання в особисте і сімейне життя. Визначено, що під час судових дебатів сторони подеколи переходять на особисте. Наразі в КПК України немає спеціальної норми, яка визначала б межі та зміст промов, саме під час проголошення яких надають, зокрема, характеристику особи, дані про її життя, поведінку в сім'ї й побуті, спосіб життя та зв'язки, стан здоров'я, риси характеру, інші відомості конфіденційного характеру. Водночас у частині 6 статті 364 КПК України передбачено право головуючого зупинити виступ учасника дебатів, якщо: він після зауваження повторно вийшов за межі

кримінального провадження чи повторно допустив висловлювання образливого чи непристойного змісту. Така конструкція процесуальної норми не захищає особу від розповсюдження щодо неї відомостей конфіденційного характеру, зокрема тих із них, що стосуються обставин її особистого і сімейного життя та які навряд чи є висловлюваннями образливого або непристойного змісту. Крім цього, у зазначеній нормі двічі використано термін «повторно», що є абсолютно недоречним у випадках, коли є загроза розповсюдження таких відомостей. Усунення цієї загрози має стати обов'язком головуючого, а не його правом, тож унормування цього важливого положення спрямовано на гарантування забезпечення прав учасників судового розгляду. Запропоновано закріпити норму про те, що головуючий повинен зупинити виступ учасника судових дебатів у випадку намагання розголосити дані особистого і сімейного життя.

Виявлено неузгодженість між нормами частини 2 статті 27 та пункту 4 частини 2 статті 315 КПК України. Зокрема, у частині 2 статті 27 КПК України йдеться про ініціативу слідчого судді, суду щодо здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини в передбачених законом випадках. Натомість у частині 2 статті 315 КПК України зазначено про наявність у цьому разі клопотання учасників судового провадження. Обгрунтовано, що саме клопотання учасників судового провадження є прийнятнішим, адже сторонам обвинувачення і захисту на момент проведення підготовчого судового засідання, на відміну від суду, уже відомі всі обставини розслідування кримінального правопорушення, зокрема ті з них, що потребують розгляду в закритому судовому засіданні.

У підрозділі 4.3 «Гарантії забезпечення невторгання в особисте і сімейне життя під час судових проваджень з перегляду судових рішень» встановлено нечіткість законодавчого врегулювання процедури обмеження прав учасників судового провадження під час перегляду судових рішень. Основну увагу спрямовано на потребу унеможливлення розголошення конфіденційної інформації під час подання апеляційної та касаційної скарги і додатків до них. За наявності в поданих матеріалах відомостей, які, з одного боку, мають бути використані для виконання завдань кримінального провадження (частина 3 статті 15 КПК України), а з іншого – не підлягають розголошенню у відкритому судовому засіданні, запропоновано передбачити вирішення за клопотанням сторін питання про закритий судовий розгляд.

Виявлено недосконалість норми частини 2 статті 65 КПК України, яка містить перелік осіб, наділених імунітетом свідка. Зокрема, доведено, що потреба допиту слідчого, прокурора постає під час провадження за нововиявленими обставинами, що можуть бути встановлені не лише вироком суду, який набрав законної сили, а й у разі неможливості ухвалення вироку – підтверджені матеріалами досудового розслідування або судового розгляду. Висловлено пропозицію закріпити можливість отримання показань слідчого, прокурора щодо прийняття суддею завідомо неправосудного вироку, ухвали для встановлення нововиявлених обставин,

пов'язаних зі штучним створенням або підробленням доказів, і зазначено, що в жодному іншому випадку слідчий, прокурор не користуються імунітетом свідка.

Аргументовано, що під час вирішення судом питань, пов'язаних із виконанням вироку, в усіх випадках обов'язковою є участь прокурора, що спрямована на забезпечення дотримання прав учасників судового розгляду. Запропоновано унормувати гарантії нерозголошення відомостей конфіденційного характеру про особу/осіб, щодо якої/яких суд вирішує питання, пов'язані з виконанням вироку, під час закритого судового розгляду.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливу наукову проблему, що має актуальне значення для науки кримінального процесу та правозастосування, а саме: розроблено концепцію гарантування забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя та сформульовано рекомендації щодо його дотримання на всіх стадіях кримінального провадження. На підставі результатів дослідження отримано, сформульовано й обґрунтовано низку положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства та практики його застосування, до найголовніших з яких належать такі:

1. Питання створення оптимальної моделі процесуальних норм забезпечення гарантій невтручання в особисте і сімейне життя, попри тривалий досвід становлення (із часів Античності й донині), залишається актуальним. Окремі засади кримінального провадження, спрямовані на дотримання прав людини під час здійснення СРД, НСРД та інших процесуальних дій, висвітлено в підручниках, навчальних посібниках, монографіях, наукових статтях, науково-практичних коментарях КПК України. Низку окреслених аспектів розглянуто в дисертаціях кримінально-правового, кримінального процесуального, криміналістичного, кримінологічного, конституційного, цивільно-правового спрямування. Утім проблематику гарантій забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України на монографічному рівні не досліджено.

2. У сучасній юридичній науці, законодавстві України й міжнародно-правових документах, у яких унормовано окремі питання кримінального провадження, не сформовано єдиного підходу до визначення поняття «приватне життя», «особисте життя» і «сімейне життя». Повага до приватного життя переважно є морально-етичною категорією, тож кримінальне процесуальне законодавство України це поняття не визначає. У статті 15 КПК України застосовано терміни «приватне життя», «приватне (особисте і сімейне) життя», відповідно до яких особисте і сімейне життя є частиною приватного життя. Натомість вбачається, що принципової відмінності між поняттями «приватне життя» та «особисте життя» немає, оскільки обидва поняття трактують як належність особі, вони є синонімами. Використовувати в КПК України термін «приватне життя» недоцільно з огляду на

те, що в частині 1 статті 32 Конституції України йдеться про «особисте і сімейне життя».

Водночас особисте і сімейне життя – поняття не тотожні, хоча вони тісно пов'язані між собою. Категоріальним означенням у цьому контексті є поняття «особа» та «сім'я». Основна відмінність між ними полягає насамперед у тому, що особисте життя безпосередньо стосується інтересів конкретної особи, виражає її індивідуальні особливості, а сімейне життя – інтересів кількох осіб, які на добровільних засадах створили сім'ю чи перебувають у фактичних сімейних відносинах, або інших членів сім'ї, об'єднаних спільною відповідальністю.

Змістом особистого життя людини є можливість відмежуватися від суспільства, бути на самоті, спілкуватися на власний розсуд з іншими людьми, бути впевненим у таємності кореспонденції та розмов. Отже, невтручання в особисте життя можна визначити як стан переконаності, що обставини життя не будуть розголошені, викриті. Натомість сімейне життя – це сфера життєдіяльності двох або більшої кількості осіб, які проживають в одній сім'ї з метою задоволення своїх спільних інтересів.

Для збереження в таємниці обставин особистого і сімейного життя особа має можливість не розголошувати їх самостійно й вимагати такого нерозголошення від інших осіб, які володіють цією інформацією.

Особистою таємницею є відомості про життя особи, які вона не бажає поширювати серед інших (зокрема, стан здоров'я, філософські, релігійні, політичні погляди й переконання, майнове становище, професійні заняття, інтимне життя, хобі тощо, а також право на медичну, адвокатську, нотаріальну, банківську таємницю, таємницю сповіді). Змістом сімейної таємниці є відомості про життя членів окремої сім'ї чи декількох сімей, які вони бажають зберегти в таємниці від сторонніх осіб (для прикладу, спільне проживання без оформлення шлюбу та народження дітей; особливості сімейних стосунків; природний зв'язок між матір'ю та дитиною, дитиною і близькими родичами; питання опіки, усиновлення тощо).

3. Обмеженість законодавчого врегулювання щодо гарантування прав і свобод особи потребує не лише конкретної сукупності суб'єктивних прав, а й необхідності існування правових механізмів та інституцій, які надавали б можливість захистити свої законні інтереси. Системою таких гарантій невтручання в особисте і сімейне життя громадян є: процесуальна регламентація цього права особи як засади кримінального провадження; законодавча заборона посягання на складові невтручання в особисте і сімейне життя, за винятком випадків, прямо передбачених законом; законодавче закріплення умов, підстав і порядку (процедури) проведення дій, що допускають обмеження сфери особистого і сімейного життя; встановлення відповідальності службових осіб за порушення розглядуваного права; посилення нагляду прокурора за організацією та проведенням розслідування для своєчасного припинення незаконного втручання у сферу особистих і сімейних інтересів громадян; диференціація судового контролю за передбаченими законом діями, що обмежують право на невтручання в особисте і сімейне життя; роз'яснення можливості й порядку відновлення зазначених прав у разі їх порушення та

відшкодування заподіяної шкоди потерпілому, визначено зміст кожної із цих гарантій; розширення можливостей криміналістичного забезпечення дотримання прав і свобод особи шляхом створення сучасної концепції допустимості застосування методів та засобів протидії кримінальним правопорушенням.

Запропонована система процесуальних гарантій спрямована на забезпечення недопущення порушення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя, а в разі його незаконного обмеження – сприятиме ефективному його відновленню.

4. З-поміж особливостей формулювання частин першої, другої статті 32 Конституції України слід виокремити такі: по-перше, термін «втручання» охоплює чотири аспекти інформаційної діяльності: збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу; по-друге, ідеться виключно про конфіденційну інформацію про особу; по-третє, винятки із цього правила може бути закріплено лише в Конституції України, а не в інших законодавчих актах.

Водночас єдиної правової термінології щодо понять «інформація» «інформація з обмеженим доступом», «конфіденційна інформація», «таємна інформація» не сформовано. Відповідно до законодавчих актів України, об'єктом захисту є лише документи, а також відомості, відображені в електронному вигляді. Однак інформація як важлива суспільна категорія – це нематеріальне благо, оскільки в ній закріплені, зокрема, результати інтелектуальної, творчої діяльності, особисті немайнові блага тощо. З огляду на предмет дослідження, інформацією в значенні, передбаченому частиною другою статті 32 Конституції України, слід вважати будь-які відомості про особисте і сімейне життя особи незалежно від форми їх надання та/або отримання.

Компаративістське дослідження засвідчило, що в більшості конституцій країн ЄС (Австрія, Німеччина, Данія, Ірландія, Італія, Фінляндія, Франція) немає спеціальних норм щодо невтручання в особисте і сімейне життя громадян, однак передбачено низку засобів захисту особистого життя, як-от: недоторканність житла і таємницю листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень; зазначено підстави обмеження цих прав. Натомість у конституціях Бельгії, Греції, Іспанії, Португалії, Швеції, Швейцарії наявні спеціальні норми, присвячені захисту приватного життя, особистої і сімейної таємниці. Конституції всіх цих держав розглядають права людини передусім як ті, що призначені для захисту особи від державної влади, гарантують кожному можливість діяти в певних межах і користуватися сферою особистого і сімейного життя, в яку не може втручатися держава.

5. Невтручання в особисте і сімейне життя як засада кримінального провадження означає заборону державі, її органам та посадовим особам втручатися в ту сферу життя громадян, що визначає їхнє право на особисті і сімейні таємниці, наявність правових механізмів та гарантій захисту честі й гідності від незаконних посягань. У широкому значенні її зміст потлумачено з огляду на суміжні засади (принципи) кримінального провадження та практику ЄСПЛ, а у вузькому – унормовано в статті 15 КПК України.

Вивчення КПК різних країн ЄС, у яких конкретно не регламентовано засаду невтручання в особисте і сімейне життя (Австрія, Іспанія, Італія, Німеччина, Франція), та КПК окремих країн (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Латвія, Молдова, Росія) надало можливість, по-перше, проаналізувати особливості законодавства цих держав; по-друге, встановити відповідність національного законодавства європейським нормам і стандартам; по-третє, дійти висновків щодо можливості й необхідності реформування вітчизняного законодавства з метою його адаптації до законодавства країн ЄС в умовах глобалізації та євроінтеграції.

З огляду на зазначене, нагальною є потреба передбачити в статті 15 КПК України вимоги щодо дій сторони обвинувачення на отримання відомостей, що становлять особисту і сімейну таємницю; норми про відповідальність за необґрунтоване використання цих відомостей; про додаткові гарантії запобігання розголошенню даних про особисте і сімейне життя; про випадки дослідження доказів у закритому судовому засіданні; про відшкодування шкоди, завданої особі порушенням цієї засади кримінального провадження, тощо; обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень до назви та змісту статті 15 КПК України.

Захист від втручання в особисте і сімейне життя – це система процесуальних гарантій щодо особи, членів її сім'ї, їхнього оточення від свавільного втручання державних органів і будь-яких третіх осіб у їх спосіб життя, життя сім'ї та нерозголошення відомостей, які стали їм відомі під час кримінального провадження.

6. Іноземний досвід забезпечення прав особи в кримінальному провадженні полягає в урахуванні міжнародних стандартів загальних прав людини та їх обмеження із зазначенням завдань й умов їх застосування. Такі стандарти закріплено в Загальній декларації прав людини, Конвенції, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права тощо, а дотримання їх є прямим обов'язком суб'єктів владних повноважень, визначеним Конституцією України, КПК України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Сфера діяльності органів досудового розслідування та суду встановлена чинним законодавством, а правова процедура реалізації їхніх повноважень має бути спрямована на унеможливлення порушення прав учасників кримінального провадження відповідно до норм міжнародного права, незалежно від того, чи визначено їхній процесуальний статус.

Положення Конституції України та КПК України загалом відповідають вимогам, встановленим частиною 2 статті 8 Конвенції, оскільки не лише закріплюють, а й визначають винятковий порядок їх обмеження. Водночас, оскільки практика ЄСПЛ є джерелом тлумачення Конвенції, не всі визначені цим Судом стандарти прав людини відображено в кримінальному процесуальному праві України, підтвердженням чого є численні звернення до ЄСПЛ громадян України.

Порівняльне дослідження джерел кримінального процесуального права України та європейських країн засвідчує, що за своїм змістом гарантії прав людини, передбачені законодавством України, зорієнтовані на європейські правові стандарти. Натомість суттєві відмінності спостерігаються в механізмах їх реалізації. Якщо в межах європейського правового простору такі гарантії є дієвими,

доступними й ефективними, то Україна здійснює лише певні кроки в напрямі їх реалізації з метою забезпечення прав особи на невтручання в її особисте і сімейне життя.

7. У КПК України наявні норми, безпосередньо спрямовані на захист особистого і сімейного життя під час провадження, зокрема, обшуку, слідчого експерименту, освідування. Водночас заходи щодо нерозголошення цих обставин мають бути здійснені також під час проведення допиту, огляду, призначення експертизи тощо. Для цього в статті 223 КПК України доцільно передбачити загальні правила поведінки, яких має бути дотримано під час проведення всіх без винятку процесуальних дій.

Встановлено, що причинами прийняття незаконних і необґрунтованих процесуальних рішень, що порушують права особи й завдають шкоди охоронюваним законом інтересам, є неналежна процесуальна регламентація, недостатні процесуальні гарантії та брак відпрацьованого механізму їх реалізації. Тому в КПК України необхідно деталізувати спеціальні правила проведення низки СРД. Зокрема, освідування доцільно проводити за рішенням слідчого прокурора щодо підозрюваного, а щодо потерпілого і свідка – за їх письмової згоди, за винятком випадків, коли освідування потрібне для оцінки достовірності їх показань. Як захід процесуального примусу освідування щодо підозрюваного, потерпілого та свідка має бути проведено виключно за ухвалою слідчого судді. Саме таке унормування зазначеного положення є гарантією дотримання прав і свобод людини, коли наявна реальна загроза розголошення відомостей особистого і сімейного характеру.

У частині 3 статті 242 КПК України йдеться про примусове залучення учасників кримінального провадження для проведення медичної або психіатричної експертиз без урахування їхнього статусу. Однак порядок проведення цих експертиз щодо підозрюваного має відрізнитися від таких процесуальних дій щодо потерпілого і свідка. Адже процесуальний статус зазначених осіб на момент призначення медичної або психіатричної експертиз не свідчить про причетність їх до вчиненого кримінального правопорушення. З огляду на викладене, застосування примусу поза бажанням потерпілого та свідка є неприпустимим. Проведення цієї СРД є можливим лише тоді, коли вони не заперечують проти проведення саме цих видів експертиз, фіксують своє добровільне рішення у відповідній письмовій заяві.

У статті 245 КПК України чітко не зазначено, який саме процесуальний документ має бути складено про отримання зразків для експертизи – протокол про отримання зразків для експертизи чи протокол про тимчасовий доступ до речей і документів з їх описом відповідно до встановленого для цих дій процесуального порядку проведення. Якщо особа добровільно надає будь-які зразки для експертизи в умовах, що не принижують її честі й гідності, від неї отримують власноруч написану заяву з проханням долучити їх до матеріалів кримінального провадження.

Під час проведення обшуку майже завжди відбувається одночасне порушення органами досудового розслідування одразу декількох засад кримінального провадження, а саме: недоторканності житла чи іншого володіння особи;

невтручання в приватне життя, таємниці спілкування тощо. Для їх усунення постає потреба вирішення низки питань. По-перше, під час проведення обшуку в невідкладних випадках юридичною підставою може бути постанова слідчого, завірена печаткою органу досудового розслідування. По-друге, якщо обшук проведено за відсутності особи, на видному місці наразі мають залишати лише ухвалу слідчого судді. Натомість щодо копії протоколу обшуку це питання взагалі не висвітлено ні в статті 236 КПК України, в якій регламентовано процесуальний порядок проведення обшуку, ні в загальній нормі статті 104 КПК України, де йдеться про таку форму фіксування кримінального провадження, як протокол. У зв'язку із зазначеним, а також істотними обмеженнями вказаних прав, саме в цих випадках нагальною є необхідність залишення на видному місці процесуального документа, що є юридичною підставою для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, і копії протоколу. Унормування цих положень саме в такий спосіб надасть особі реальну можливість зрозуміти, яку процесуальну дію було проведено за її відсутності, хто й у присутності кого проводив, які одержано результати.

Під час проведення допиту слід зважати на коло осіб, які мають імунітет свідка та не можуть бути допитані тому, що вони володіють передбаченою законом таємницею. Зокрема, у пункті 5 частини 2 статті 65 КПК України та в низці галузевих законів ідеться про священнослужителів, які можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю виключно особою, що довірила їм ці відомості. Це положення процесуального закону є втручанням держави у справи церкви, оскільки канонічне право забороняє священнослужителям оприлюднювати інформацію, яку вони почули під час сповіді.

8. Проведення НСРД неминуче пов'язано із втручанням у сферу особистого і сімейного життя не лише особи, стосовно якої були проведені ці дії, а й супроводжується отриманням відомостей щодо інших осіб, що є обмеженням визначеним статтею 8 Конвенції. Зокрема, у КПК України не визначено коло осіб, щодо яких допускається застосування аудіо-, відеоконтролю особи. Тому в статті 260 КПК України слід передбачити проведення цієї дії виключно щодо підозрюваного, визначити її завдання; можливість застосування необхідних технічних засобів; обов'язок сторони обвинувачення вжити заходів з тим, щоб виключити можливість розголошення отриманих під час аудіо-, відеоконтролю особи відомостей, що стосуються особистого і сімейного життя та інших даних, якщо вони не містять інформації про злочин.

Гарантіями забезпечення дотримання цих прав може бути максимальна конкретизація мети проведення окремих НСРД. Слід максимально конкретизувати поняття «обставини, які мають значення для кримінального провадження», використане в частині 1 статті 263 КПК України, оскільки в іншому випадку зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може стати інструментом для зловживань стороною обвинувачення. Видається, що фактичними підставами проведення цієї процесуальної дії можуть бути: можливість отримання доказів про злочин, його учасників, місце приховування знарядь його вчинення; про місце перебування підозрюваного тощо. У зв'язку з викладеним у законі максимально

чітко має бути визначено: осіб, чиї телефони можуть прослуховувати; фактичні й юридичні підстави проведення цієї дії; подальша доля матеріалів, отриманих унаслідок прослуховування, та інші важливі питання.

Гарантією нерозголошення змісту телефонних розмов є врегулювання в КПК України вимоги, згідно з якою фонограму мають зберігати в опечатаному вигляді в умовах, що унеможливають її прослуховування і тиражування сторонніми особами. Саме таким є підхід законодавця щодо збереження зображень, демонстрування яких можна розглядати як образливе для освідуваної особи (частина 4 статті 241 КПК України). Попри те, що ці процесуальні дії за своїм спрямуванням є цілком різними, унормування такого положення за аналогією в статті 263 КПК України унеможливить втручання в особисте і сімейне життя громадян.

9. Невтручання в особисте і сімейне життя відбувається й під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження (затримання особи, тимчасового доступу до речей і документів, тимчасового вилучення майна тощо), коли обставини їх проведення й отримані результати стають відомими суспільству. Зокрема, відомим стає факт затримання, який особа хотіла би приховати, результати особистого обшуку, під час якого вилучають мобільні телефони, планшети, візитниці, інші речі, пов'язані з її особистим і сімейним життям.

Важливою процесуальною гарантією захисту прав та інтересів людини й громадянина під час затримання особи є належне письмове роз'яснення слідчим прав підозрюваного під час його затримання. Відсутність у частинах 4, 5 статті 208 КПК України такої форми підтвердження підозрюваним повного розуміння своїх прав є істотною прогалиною. Тож доцільним є запровадження в частині 5 статті 208 КПК України норми щодо власноручного написання підозрюваним у процесуальних документах факту роз'яснення його прав, усвідомлення їх змісту та процесуальних механізмів реалізації.

Однією із проблем, що постають під час розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, є відсутність в КПК України вимоги про зазначення в цьому клопотанні адреси володільця речей і документів. Без виконання такої вимоги клопотання є безпредметним і необґрунтованим. З огляду на зазначене, нагальною є потреба доповнити окремим пунктом частину 2 статті 160 КПК України.

Втручання в особисте і сімейне життя особи може відбуватися й під час тимчасового вилучення майна, зокрема електронних інформаційних систем, мобільного телефону чи персонального комп'ютера. Навіть законне вилучення таких речей і предметів не надає права стороні обвинувачення вільно ознайомлюватися з наявною на них інформацією, оскільки під час таких дій відбувається посягання на таємницю приватного спілкування. Ці дії сторони обвинувачення є окремим видом втручання в особисте і сімейне життя, що виходять за межі тимчасового вилучення майна. Отримання фактичних даних у цих випадках потребує окремої правової підстави: слідчий за погодженням із прокурором повинен подати клопотання про надання тимчасового доступу до речей і документів, що є тимчасово вилученим майном. Лише в разі задоволення такого клопотання сторона

обвинувачення матиме право ознайомитися з інформацією, наявною у вилучених інформаційних системах.

10. Прийняття рішення щодо розголошення окремих відомостей досудового розслідування є відповідальним кроком слідчого, оскільки в разі настання негативних наслідків саме він повинен нести за це особисту відповідальність, передбачену законом. З метою нерозголошення таких відомостей іншими особами доцільно закріпити для них письмову форму дозволу на підставі окремої постанови слідчого із зазначенням умов, за яких можливе оприлюднення матеріалів досудового розслідування. Письмову форму як єдину підставу для розголошення такої інформації слід передбачити також і для згоди учасників кримінального провадження на оприлюднення відомостей про їхнє особисте і сімейне життя.

Проблема нерозголошення інформації про особисте і сімейне життя постає й під час проведення судового розгляду. В умовах гласності та відкритості судового провадження, його повного фіксування технічними засобами важливою є охорона таємниці особистого і сімейного життя. Урахування цієї пропозиції надасть можливість застосовувати засаду невтручання в особисте і сімейне життя як на стадії досудового розслідування, так і на всіх подальших судових стадіях (від підготовчого провадження до виконання судових рішень).

11. Судовий контроль є однією з важливих та дієвих гарантій дотримання прав і свобод людини й засобом забезпечення законності під час кримінального провадження. Надаючи дозвіл на проведення СРД і НСРД, здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора на досудовому розслідуванні, слідчий суддя розглядає низку важливих питань, зокрема й тих, що належать до особистого і сімейного життя особи, відображають її стосунки в сім'ї, з родичами, друзями тощо.

Однак наразі судовий контроль в Україні не цілком забезпечує дотримання гарантій прав осіб у випадку їх обмеження. Захищати права та свободи людини є безпосереднім обов'язком Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, однак його повноваження мають загальний характер, і в умовах здійснення кримінального провадження їх достатньо складно виконувати ефективно. Тож заслуговує на увагу порядок здійснення судового контролю, передбачений у низці іноземних держав. Зокрема, за аналогією з англійським законодавством доцільно створити орган на кшталт Дирекції публічних переслідувань, функцією якого буде нагляд за дотриманням прав людини з можливістю надання вказівок, рекомендацій органам, що здійснюють досудове розслідування. Це буде неупереджений посередник між стороною обвинувачення та судом з повноваженнями виправлення слідчих і прокурорських помилок, які мають юрисдикційний, а не слідчий характер. Дирекція публічних переслідувань перевірятиме законність дій органів досудового розслідування, забезпечуючи допустимість зібраних доказів, і прийматиме відповідні рішення в межах досудового розслідування, що можуть бути оскаржені до слідчого судді прокурором, підозрюваним, захисником та іншими учасниками кримінального провадження, зокрема свідком, експертом.

12. Найскладнішою проблемою забезпечення охорони таємниці особистого і сімейного життя під час розгляду матеріалів кримінального провадження судом першої інстанції є її поєднання з вимогою гласності та відкритості судового розгляду. Адже в низці випадків у залі судового засідання можуть бути присутніми громадяни, що не мають до нього жодного відношення, чи представники засобів масової інформації. За таких обставин судді вкрай складно одноособово прийняти рішення про здійснення провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини без клопотання сторін кримінального провадження, що має бути унормовано в частині 2 статті 27 КПК України.

Під час виступів на судових дебатах надають характеристику особи обвинуваченого, відомості про його життя, поведінку в сім'ї та побуті, спосіб життя і зв'язки, стан здоров'я тощо. Саме в цій частині промови учасники судового провадження повинні уникати розголошення відомостей особистого і сімейного характеру. Однак обмеження їх чи заборона під час судових дебатів наразі в КПК України не визначені. Головуючий вправі зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного змісту. Водночас така конструкція процесуальної норми не захищає особу від розповсюдження щодо неї відомостей конфіденційного характеру. Усунення цієї загрози має стати обов'язком головуючого, а унормування такого положення в частині 6 статті 364 КПК України є своєчасним та доцільним, спрямованим на гарантування забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя.

На проголошення судового рішення, яким закінчують судовий розгляд, також поширено певні обмеження. Хоч проголошення і здійснюють публічно, проте не оголошують інформацію, яку було отримано під час закритого судового засідання. З огляду на зазначене, доцільно передбачити варіанти оголошення судових рішень, у яких зосереджено відомості про особисту і сімейну таємницю, у закритому судовому засіданні з їх подальшим депонуванням у доступному для зацікавлених осіб місці.

Гарантіями забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя на стадії судового розгляду є також: дотримання засад кримінального провадження; ознайомлення з матеріалами справи обмеженого кола осіб (лише учасників кримінального провадження); попередження їх про відповідальність за розголошення матеріалів кримінального провадження, відмова від дачі показань і судовий контроль за перебігом проведення допиту.

13. Під час апеляційного оскарження постає реальна можливість усунути ті помилки й недоліки судового рішення, яких припустився суд першої інстанції. Подаючи апеляційну скаргу, заперечення на неї чи її зміни та/або доповнення, особа має можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження. Зміст цих матеріалів і можливість їх використання під час доказування важливих обставин вчинення кримінального правопорушення у КПК України наразі не визначені.

Водночас у них можуть бути відомості, що не підлягають розголошенню та є захищеними в законодавстві. Тож необхідно унормувати в частині 2 статті 396 та частині 3 статті 403 КПК України положення, відповідно до якого зміст матеріалів, які додають до апеляційної скарги, не повинен порушувати права, свободи й законні інтереси інших учасників судового провадження.

Провадження в суді касаційної інстанції як стадія кримінального провадження не є обов'язковою, проте вона є однією з гарантій забезпечення прав особи, відновлення в разі їх порушення на попередніх стадіях. Важливим є питання щодо подання до Верховного Суду касаційної скарги, заперечень на неї та матеріалів, що додаються, на які сторони посилаються. Водночас перелік і зміст цих матеріалів, можливість обмеження чи заборона їх використання в КПК України не визначені також і для касаційного оскарження, а саме в них можуть міститися відомості, пов'язані з особистим і сімейним життям учасників судового провадження, які не підлягають розголошенню. З метою забезпечення гарантій нерозголошення таких відомостей, за аналогією із запропонованими доповненнями норм, що врегульовують апеляційне провадження, розроблено пропозиції також до частини 2 статті 427 та частини 1 статті 430 КПК України.

Щодо проблем, пов'язаних із забезпеченням невторчання в особисте і сімейне життя під час провадження за нововиявленими або виключними обставинами, слід зауважити про коло осіб, які мають імунітет свідка, але можуть бути допитані з питань, пов'язаних із прийняттям суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали. У цих випадках має бути отримано показання всіх осіб, які брали участь у справі, зокрема слідчого, прокурора. Урахування цієї пропозиції передбачає доповнення частини 2 статті 65 КПК України окремим пунктом. Якщо немає їхньої вини в прийнятті незаконного або необґрунтованого рішення, а нововиявлені або виключні обставини стосуються незаконних дій інших осіб, вони й поготів мають бути зацікавленими в тому, щоб надати свої показання та виправити судову помилку, відновити порушені під час розгляду матеріалів кримінального провадження права і свободи особи.

Гарантією нерозголошення відомостей конфіденційного характеру про осіб, щодо яких суд вирішує питання, пов'язані з виконанням вироку, є здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні під час вирішення питання про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років; звільнення від покарання за хворобою; застосування до засуджених примусового лікування та його припинення. Урахування цієї пропозиції сприятиме захисту конфіденційної інформації про склад сім'ї, стан вагітності, здоров'я жінок та їхніх дітей, психічний стан засуджених осіб.

14. Дослідження проблем забезпечення права особи на невторчання в її особисте і сімейне життя дало змогу розробити й аргументувати низку конкретних пропозицій з удосконалення КПК України, що гарантують захист цієї засади кримінального провадження від необґрунтованих обмежень. Зокрема,

сформульовано й обґрунтовано зміни та доповнення до статей 7, 15, 27, 42, 65, 79, 160, 163, 208, 222, 223, 224, 233, 236, 241, 242, 263, 290, 303, 364, 396, 403, 427, 430, 459 та 539 КПК України, запропоновану редакцію яких наведено в додатках.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галаган В. І., Удовенко Ж. В., Калачова О. М., Клочуряк С. С. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування: монографія. Київ: Центр учб. літ., 2015. 160 с.

2. Удовенко Ж. В. Процесуальні гарантії забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України [Текст]: монографія / Ж. В. Удовенко; за заг. ред. В. І. Галагана. Київ: Центр учб. літ., 2021. 523 с.

Рецензія: Власова Г. П. Рецензія на монографію Удовенко Ж. В. «Процесуальні гарантії забезпечення права на невтручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України». *Ірпенський юридичний часопис*. 2021. № 2. С. 181–188.

3. Удовенко Ж. В., Янкова Х. Г. Переваги та недоліки застосування запобіжного заходу тримання під вартою в контексті нового КПК. *Малий і середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2012. № 3–4. С. 121–126.

4. Удовенко Ж. В. Невтручання у приватне життя при провадженні деяких слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 2 (8). (Серія «Право»). URL: <https://lj.oa.edu.ua/archives/n2-2013>

5. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Забезпечення засади невтручання у приватне життя при проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи. *Наукові записки*. 2014. Т. 155. С. 114–117. (Серія «Юридичні науки»).

6. Удовенко Ж. В. Дотримання прав і свобод людини при використанні спеціальних знань під час проведення освідування. *Криміналістика і судебна експертиза*. 2015. Вип. 5. Ч. 1. С. 232–241.

7. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Дотримання прав громадян під час спеціального досудового розслідування. *Право України*. 2015. № 7. С. 9–15.

8. Удовенко Ж. В. Забезпечення засади невтручання у приватне життя при проведенні експертизи. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 62–68.

9. Удовенко Ж. В. Гарантії невтручання в особисте і сімейне життя під час здійснення кримінального провадження. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1 (5). С. 104–110.

10. Удовенко Ж. В. Дотримання засади невтручання в приватне життя під час проведення допиту. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 279–286.

11. Удовенко Ж. В. Право підозрюваного давати показання як процесуальна гарантія захисту його прав та законних інтересів під час затримання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 211–213.

URL: <http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=85>.

12. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Засада невтручання у приватне життя: законодавче унормування та напрями забезпечення під час кримінального провадження. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування* : кол. монографія / за заг. ред. Ю. П. Аленіна ; відп. за вип. І. В. Гловюк. Одеса : Гельветика, 2018. С. 40–73.

13. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення дотримання прав та свобод людини у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. № 62. С. 3–10.

14. Удовенко Ж. В. Проблеми забезпечення охорони таємниці приватного життя під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2019. Т. 3. С. 120–126. (Серія «Юридичні науки»).

15. Удовенко Ж. В. Аналіз міжнародного законодавства щодо невтручання в особисте і сімейне життя. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 383–386. (Серія «Юридичні науки»).

16. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення невтручання в особисте і сімейне життя під час апеляційного і касаційного провадження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 201–211.

17. Удовенко Ж. В. Правове забезпечення охорони прав і свобод людини у кримінальному провадженні України. *Evropský politický a právní diskurz*. 2014. Vol. 1. Issue 6. P. 673–679.

18. Удовенко Ж. В. Сутність інформації про особисте життя та її види. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. 2014. Т. 1. С. 41–50.

19. Удовенко Ж. В. Некоторые вопросы соблюдения прав и свобод человека при проведении временного доступа к вещам и документам. *Право и политика*. 2015. № 3. С. 103–108.

20. Удовенко Ж. В. Значення засад кримінального провадження в забезпеченні невтручання у приватне життя громадян. *Науковий огляд*. 2017. № 4 (36). С. 72–83.

21. Теремецкий В. И., Чмелюк В. В., Мацюк В. Я., Галаган В. И., Удовенко Ж. В. Проблема обеспечения права на медицинскую помощь задержанного (содержащегося под стражей) лица в уголовном процессуальном законодательстве: опыт Украины и зарубежных стран. *Georgian Medical News*. 2019. № 11 (296). С. 154–160.

22. Orel L., Kalashnik O., Kravchuk V., Zadorozhny Yu., Udovenko Zh. Implementation of the right to life according to the materials of the practice of the european court. *Human rights*. 2020. Com. 11. Issue 8. P. 253–259.

23. Cherneha A. P., Udovenko Zh. V., Sergiienko N. A., Oblovatska N. O., Dotsenko A. O. State Guarantees of the Right to Housing for War Veterans: Substantive and Procedural Aspects. *Cuestiones Políticas*. 2020. Vol. 38. No. 66. P. 223–247.

24. Deshko L., Udovenko Zh., Bulycheva N., Galagan V., Bulychev A. Provision of the right to non-interference into privacy during muster process with the participation of doctor (forensic expert). *Georgian Medical News*. 2021. № 1 (310). P. 186–191.

25. Sergiienko N., Galagan V., Udovenko Zh., Cherneha A., Oblovatska N. Reflexiones sobre el respeto de los derechos de los ciudadanos durante las decisiones judiciales de ejecución. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39. Núm. 68 (2021). P. 549–570.

26. Teremetskyi V., Tataryn I., Yakovenko M., Udovenko Zh., Salmanov O. Phenomenon of interference with private communication as the category of theory and practice of criminal proceedings. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. Vol. 24. Issue 1. P. 1–10. URL: <https://www.abacademies.org/articles/phenomenon-of-interference-with-private-communication-as-the-category-of-theory-and-practice-of-criminal-proceedings.pdf>.

27. Удовенко Ж. В. Кримінально-процесуальні гарантії невтручання в особисте і сімейне життя громадян. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правових наук* : тези наук. доп. та повідомл. на круглих столах (Київ, 30 листоп. 2011 р., 26 та 30 січ. 2012 р.). Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 173–176.

28. Удовенко Ж. В. Невтручання у приватне життя як засада кримінального судочинства. *Досудове розслідування у сучасних умовах: проблеми, тенденції та перспективи* : зб. тез наук. доп. та повідомл. круглого столу (Київ, 28 груд. 2012 р.). Київ : НАВС, 2013. С. 207–211.

29. Удовенко Ж. В. Отримання зразків для експертизи. *Проблемні аспекти експертної практики* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 4 груд. 2014 р.). Київ : ННПФЕКП НАВС, 2014. С. 291–293.

30. Удовенко Ж. В. Окремі питання тактики зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. *Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5 груд. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 327–329.

31. Удовенко Ж. В. Дотримання таємниці особистого життя людини під час проведення експертизи. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 23 квіт. 2015 р.). Київ : ННПФЕКП НАВС, 2015. С. 365–369.

32. Удовенко Ж. В. Кримінальні процесуальні гарантії дотримання таємниці особистого і сімейного життя на досудовому розслідуванні й судовому розгляді. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 4 груд. 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 190–193.

33. Удовенко Ж. В. Процесуальні аспекти захисту від втручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 26 листоп. 2015 р.). Одеса : ОДУВС, 2015. С. 201–205.

34. Удовенко Ж. В. Процесуальні аспекти захисту від втручання в особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 161–163.

35. Удовенко Ж. В. Окремі питання забезпечення невтручання в приватне життя під час проведення експертизи. *Теорія і практика судової експертизи* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 12 трав. 2016 р.). Київ : ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 324–326.

36. Удовенко Ж. В. Конституційні та процесуальні засади як гарантія забезпечення права на невтручання в особисте та сімейне життя. *Наукове забезпечення досудового розслідування: проблеми теорії та практики* : зб. тез доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 8 лип. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 164–166.

37. Удовенко Ж. В. Проблеми призначення експертизи у кримінальному провадженні і їх вплив на дотримання прав та свобод людини. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності* : зб. матеріалів конф. (Київ, 25 листоп. 2016 р.). Київ : ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 290–294.

38. Удовенко Ж. В. Система кримінально-процесуальних гарантій невтручання в особисте та сімейне життя. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 3 лют. 2016 р.). Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2016. С. 98–100.

39. Удовенко Ж. В. Характеристика норм міжнародного права щодо охорони особистого і сімейного життя у кримінальному провадженні. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 27 січ. 2017 р.). Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2017. С. 123–126.

40. Удовенко Ж. В. Забезпечення прав та свобод людини в криміналістичному аспекті. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування* : зб. матеріалів конф. (Київ, 20 квіт. 2017 р.). Київ : ННІ № 2 НАВС, 2017. С. 374–376.

41. Удовенко Ж. В. Проблеми охорони таємниці приватного життя у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 331–333.

42. Удовенко Ж. В. Міжнародно-правова охорона особистого і сімейного життя у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС, 2017. Ч. 1. С. 62–64.

43. Удовенко Ж. В. Дотримання прав та свобод учасників кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Використання сучасних досягнень криміналістики у боротьбі зі злочинністю* : зб. матеріалів XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 13 квіт. 2017 р.). Кривий Ріг : Геліос-Принт, 2017. С. 224–226.

44. Удовенко Ж. В. Дотримання прав і свобод людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 2 лют. 2018 р.). Київ : Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», 2018. С. 92–97.

45. Удовенко Ж. В. Окремі питання проведення експертизи. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ–Маріуполь, 27 лют. 2018 р.). Київ–Маріуполь, 2018. С. 359–361.

46. Удовенко Ж. В. Комплексність права на особисте та сімейне життя людини і громадянина. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 424–428.

47. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Роль суду в забезпеченні прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 9 квіт. 2019 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. С. 76–80.

48. Удовенко Ж. В. Аналіз норм міжнародного законодавства щодо охорони особистого і сімейного життя. *Наукові розвідки з актуальних проблем публічного і приватного права* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2019 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. С. 179–181.

49. Удовенко Ж. В. Судовий контроль як гарантія невтручання у приватне життя під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження. *Теорія та практика судово-експертної діяльності* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. С. 420–424.

50. Удовенко Ж. В. Дотримання права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя під час виконання судових рішень. *Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 квіт. 2021 р.). Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2021. С. 16–21.

51. Басиста І. В., Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. Київ : Центр учб. літ., 2012. 328 с.

52. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр учб. літ., 2016. 320 с.

53. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні. Станом на 21 лютого 2020 року / за заг. ред. М. В. Лошицького. Київ : Професіонал, 2020. 1288 с. (С. 41–70).

АНОТАЦІЯ

Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню питань гарантій забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя в кримінальному провадженні з огляду на практику національних судів, рішень Конституційного суду України, ЄСПЛ. Розроблено систему гарантій невтручання в особисте і сімейне життя учасників кримінального провадження на всіх його стадіях, що надасть можливість забезпечити недопущення порушення цієї засади, а в разі незаконного обмеження – сприятиме ефективному відновленню порушеного права особи. Надано визначення поняття захисту невтручання в особисте і сімейне життя; розроблено й аргументовано нову редакцію статті 15 КПК України.

Сформульовано низку наукових висновків і рекомендацій щодо механізмів забезпечення засади невтручання в особисте і сімейне життя під час здійснення кримінального провадження, що відображають концептуально нові наукові положення та підходи й мають важливе теоретичне та практичне значення. Зокрема, запропоновано вирішення низки проблемних і дискусійних питань законодавчого, методичного й організаційного спрямування стосовно дотримання досліджуваного конституційного принципу, що донині залишаються неврегульованими й суперечливими в законодавстві України.

Ключові слова: засади кримінального провадження, гарантії, приватне життя, сімейне життя, особисте життя, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження, судовий контроль, судовий розгляд, судове провадження з перегляду судових рішень, виконання судових рішень.

АННОТАЦІЯ

Удовенко Ж. В. Гарантії забезпечення права человека на невмешательство в его личную и семейную жизнь в уголовном производстве Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2021.

Диссертация посвящена исследованию вопросов гарантий обеспечения права человека на невмешательство в его личную и семейную жизнь в уголовном производстве Украины. Сформулирован ряд научных выводов и рекомендаций относительно механизмов обеспечения принципа невмешательства в личную и семейную жизнь в процессе уголовного производства, отражающие концептуально новые научные положения и подходы, имеющие важное теоретическое и практическое значение. В частности, предложено решение проблемных и дискуссионных вопросов законодательного, методического и организационного направления по соблюдению исследуемого конституционного принципа, что до сих пор остаются неурегулированными и противоречивыми в законодательстве Украины.

Определено соотношение понятий «частная жизнь», «личная жизнь» и «семейная жизнь», установлено, что принципиального различия между понятиями «частная жизнь» и «личная жизнь» нет, поскольку их определяют как принадлежность лицу и они являются синонимами. Вместе с тем понятие «личная жизнь» и «семейная жизнь» не тождественны, хотя тесно связаны между собой: семейная жизнь является отдельным видом жизнедеятельности человека одновременно с ее личной жизнью.

По результатам исследования, на основании общепризнанных стандартов и учитывая практику деятельности международных судебных учреждений, определены компоненты права на невмешательство в личную и семейную жизнь.

Рассмотрено соотношение принципов уголовного производства и конституционного права человека на невмешательство в личную и семейную жизнь, а также с другими принципами, предусмотренными Конституцией Украины.

Разработана система гарантий невмешательства в личную и семейную жизнь участников уголовного производства на всех его стадиях, что позволит обеспечить недопущение нарушения этого принципа, а в случае незаконного ограничения – способствовать эффективному восстановлению нарушенного права лица (лиц).

В контексте предмета исследования предложена классификация информации о личной и семейной жизни граждан в зависимости от степени ее доступности органам досудебного расследования и суда на закрытые данные, данные с ограниченным доступом и данные, которые не составляют тайны. Такая классификация обеспечивает установление соответствующего правового режима для указанных групп сведений.

Доказано, что субъектами права на невмешательство в личную и семейную жизнь являются все лица, участвующие в уголовном производстве, а субъектами обеспечения этого принципа – следователь, прокурор, следственный судья, суд. Исследован механизм реализации положений, составляющих содержание основ невмешательства в частную жизнь при производстве следственных (розыскных), негласных следственных (розыскных) и других процессуальных действий, разработаны рекомендации уголовного процессуального и криминалистического направления по реализации этого принципа во время их проведения.

Предложено по аналогии с английским законодательством создать орган типа Дирекции публичных преследований, функцией которого будет надзор за соблюдением прав человека с возможностью дачи указаний, рекомендаций органам, осуществляющим предварительное расследование.

Разработан механизм реализации права на невмешательство в личную и семейную жизнь на судебных стадиях уголовного производства. Внимание акцентировано на необходимости предотвращения разглашения такой конфиденциальной информации во время открытого судебного разбирательства, подачи апелляционной и кассационной жалоб и приложений к ним. Обосновано, что при решении судом вопросов, связанных с исполнением приговора, во всех случаях обязательным является участие прокурора. Предложено нормировать гарантии неразглашения сведений конфиденциального характера о лице (лицах), по которому

(которым) суд решает вопросы, связанные с исполнением приговора, путем решения вопроса о закрытом судебном разбирательстве.

Ключевые слова: принципы уголовного производства, гарантии, частная жизнь, семейная жизнь, личная жизнь, досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия, меры обеспечения уголовного производства, судебный контроль, судебное разбирательство, судебное производство по пересмотру судебных решений, исполнение судебных решений.

SUMMARY

Udoenko Zh. V. Guarantees of ensuring the right of a human being to non-interference in his personal and family life in the criminal proceedings of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation on Doctor of Legal Sciences degree on specialty 12.00.09 – criminal procedure and forensics; forensic examination; operational-search activity. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of the issue of guarantees of ensuring the right of a person not to interfere in his/her personal and family life in the criminal proceedings taking into account the practice of national courts of Ukraine, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights. A system of guarantees of non-interference in the personal and family life of participants in criminal proceedings has been developed at all stages, which will provide an opportunity to prevent violations of this principle, and in case of illegal restrictions - will effectively restore the violated rights. The definition of the concept of protection of non-interference in personal and family life is given; a new version of Article 15 of the CPC of Ukraine was developed and argued.

A number of scientific provisions, conclusions and recommendations on mechanisms to ensure the principle of non-interference in private and family life during criminal proceedings, which reflect conceptually new scientific provisions and conclusions and have important theoretical and practical significance. In particular, it is proposed to resolve problematic and debatable issues of legislative, methodological and organizational direction regarding the observance of this constitutional principle, which to this day remain unresolved and contradictory in the legislation of Ukraine.

Key words: principles of criminal proceedings, guarantees, private life, family life, personal life, pre-trial investigation, investigative (investigative) actions, covert investigative (investigative) actions, measures to ensure criminal proceedings, judicial control, trial, court proceedings on review of court decisions, execution of court decisions.

Підписано до друку 16.08.2021.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Умовн. друк. арк. 2,5.
Тираж 100 прим. Зам. № 11/08.21-22.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.